

310. Y. 37

OM

GAMLE CARLEBY.

UTGIFVEN 1754

AF

JACOB CHYDENIUS,

JAC. SON, ÖSTERBOTNINGE.

I & II.

GÅMLAKARLEBY 1884.

J. J. KLOSTRÖMS BOKTRYCKERI.

Förra delen
om
Gamle Carleby.

Med Wederbörandes Minne

under

Deconomiae Professorens och Kongl. Swenska
Wetenskaps Acad. Ledamots

Herr Behr Kalms

Inseende

För Lager-Krancken Utgifwen -

Öf almen granskning underståld i Åbo Academiens Öfre Sal,
den 13 Julii efter m. 1754,

Af

JACOB CHYDENIUS,

Jac. son, Österbotninge.

Gamlakarleby,
J. J. Kloströms boktryckeri, 1884.

J. S. N.

Ännu uti våra tider, dem man med skäl fallar upplystare finnas många, så widskeddige ålderdoms=dyrkare, som anse alt det nyligare tider är arbetat och ännu dageligen arbetas, på vår hushållnings upphjelpande, för idel barnsligheter och hjerne=griller, dem detta tidevarf fattat smak före; Fördensfull kan ickeheller jag, som här täncker lämna någon anledning, till hushållningens förbättrande i min Fosterbygd, af sådane annat föreslå mig, än åtlöje. Fåfångt wore det också, at här söka wederlägga alla de inkast, som dylige obetändsamme menniskior framföra; Då hwarden är farenhet, och den värdfeliga nytta de sielfwe redan rönt af en förbättrad hushållning, eller så många lärde mäns här om utgifne skrifter kunnat värcka hos dem någon öfvertygelse. Dtvungen widgår jag, at detta mit arbete, hwarden för hyssade ord och meningar, eller mogna tankar, förtienar loford; Dock, der owälduge domare anse mit ämne=wal och min affigt med blidare omdömme, är all min önskan wunnen.

§ 1.

At med Historiska berättelser gå långt tillbaka uti ålderdomen, och med nya färgor bestryka mögliga och bortgömda saker, skattas med skäl, så wäl för nyttigt, som artig; Men at bygga sina berättelser på owisfa gissningar

och ogrundade sagor, har långosedan af alle wittre Häfda-tecknare med största skäl blifwit förkastadt.

Af kärlek för sin fosterjord åligger hwar och en, at på alt mögeligt sätt upplysa dess älsta Historier; men at föredraga ålder för wisshet, är att göra sig uti alt mindre trowärdig, insnyga hos läsaren en skälig misstanda, om hela berättelsens wisshet, samt göra den helt osmakelig. At orda litet och blifwa trodd är altså långt bättre, än at widlyftigt gissa, om det, som är owist, och blifwa hållen för en osannings-Man, som wil förmå andra at tro, det en qwick inbilning kunnat upspinna. Jag håller derföre rådeligit, att tiga med sådant, som kunde föras under namn af gissningar, och allenast, så mycket görligit är anföra det, som är ostridigt.

At en stor del, om ei hela Österbotn och Finland, uti de äldsta tider af Lappar blifwit bebodd, tyckes wara så mycket mera sanningen likmätigt, som, utom öfwerenskom-melsen emellan Lapska och Finska språket nästan alla häfda-tecknare äro härutinnan enige; Men om dessa första inbyggare warit öfwerleswor af de 10 fångna Israels släkter, eller ei, och om de giordt allenast en, eller flere flytningar, lemnas til andras utredande; Om här förr Lapparnas ankomst bodt Jättar, eller om de warit et släkte med dem, det är, och blifwer en så owiss sak, som det är onefeligit, att Norden ännu bär många wedermälen af Lapparnas fordna wistande på dessa orter; Ty så wäl Sverige, som Finland öfwerflöda af Sochnar, byar och gårdar, som bära namn af Lapparna, samt berättelser, om deras lefnadsfatt; Ja på de ställen, som gränka närmast til Lappmarken finnas ännu lemningar af deras kojor, eller så kallade Råtar. Jag tror mig altså hafwa fog at påstå, det de äldsta Inbyggarena i Gamle Carleby, äfwen warit Lappar, hwilka, efterwerlden til betyg, om sina fordna hemwisten tyckes lemnat här, bland annat, namn åt Renön

af sina Renar, och Trullön af den fordom hos dem bekanta trullbom; Men på hwad tid våra Lappar ifrån hwar och en ort, antingen bortflyttadt närmare mot den nu så kallade Lappmarken, eller och ändrat sin hushållning, synes vara något swårare att utreda. Så mycket wet man, at ännu för 400 år tillbaka hafwa inbyggarena uti Österbotn, och de derom-kring liggande orter, varit uti sin hushållning föga skilde ifrån våra Lappar; Ty af Kung MAGNI d. 2:dras, eller SMEKS Förordning, om Prästarättigheternas utgörande af år 1335 kan inhämtas, at de förnämsta näringar ännu då för tiden varit Jagt *) Fiskerier **) och Boskaps-skiözel. ***)

---

*) Som de fordom wid sitt diurfänge ei wiste nytia krut och bössor, så är klart, att de måst bruka, dels fällor och andra dylika giller, i synnerhet til de större diurs gripande, dels ock bågar med järn, eller Träryggar, sådane, som de ännu uti de Norr belägnaste orter af Österbotn betiena sig utaf, wid smärre diurs jagt. Af sådane bågar hafwer sedan det ordet Bågeman, eller Bågestytt på Finska Jousi eller Jousi mies fått sitt första urqwäde; Derföre heter än i dag hos en stor del Finnar: Tulla Jouselle, eller Jousi lukun, räknas bland Bågemän, hwilket sker, då de blifwa mannade, eller manwurne, och på egen hand kunna föra en båga.

**) På hwad sätt, och med hurubanna bragder fiskerierna denne tiden blifwit idkade kan wäl ei med säkerhet sägas; Dock måtte de i anseende, så wäl til de här ännu befindteliga fiskrika insjöar och strömmar, som ock det så nära liggande fiskrika hafwet varit gansta ymnoge.

***) Lama Renar, som nästan äro alla Lappars följeslagare, måste de mycket brukat, så wäl at sielfwe åka, som at framstafa sina körsflor med, dock lära de, som troligast synes, ei nytiat deras miöld til sin föda; emedan det uti hela den näst gränsande Österbotts, eller Kemi Lappmark, ei heller är i bruk.

Fast nu för tiden på dessa orter ei särdeles myckenhet af renmåsa finnes, så har den likwäl förmodeligen varit här så ymnig, som någonsin i Lappmarken, innan jorden på annat sätt blifwit förändrad; Dock finnes här på många ställen Renmåsa i största ymnighet.

§ 2.

Gamle Carleby Sochen är belägen uti Österbotns Höfdingedömes Norra, eller Uhleåborgs Låhns södra del, ligger wid Östra stranden af Sinus Botnicus, eller Norrbottn, gränsar i Norr til Kelmjå Sochn, i Öster til Saarijerfwi och Witasaari Sochnar i Tawastland, i Söder uppe i landet til skatan af Pedersöre, men närmare wid söststrandens till Cronoby Sochnar, och i Väster til Norrbotten; är 2 mil bred, från Norr till Söder, men 14 mil lång från Öster til Väster.

Landet fördelas uti Stad och Sochn, hwarföre och denna min beskriwning delar sig uti 2:ne grenar. Sochnen delas uti Moder-Kyrkolänet, som ligger närmast wed stranden, Nederwetil Capel-giäld, som ligger från Moderkyrkian i Öster, och Öfwerwetil Capel-giäld, som ligger ännu högre upp åt landet, äfwen i Öster. Moder-kyrkolänet åter kan beqwämligen delas i Öjar och Fasta landet: Dock höra de flästa öjar, som bebos ej widare under Gamle Carleby, än hwad Prästerskap angår, men i Civila mål under Cronoby Sochn. År 1608 blefwo dessa öjar, som i synnerhet bestå af 2:ne stora, Långön och Knifsön, Cronoby Sochen aldeles tillagde, men 1617 blef af Glorwyrdigste i åminnelse Kong GUST. ADOLPH förordnat, at de, hwad Präster och Kyrcka angår, skola hålla sig til Gamle Carleby, med 40 marckers plicht för den, som derå klandra skulle. Utom desse öjar märckes här, Renön, som ligger från Staden i Nordwäst 2 mil, Trullön, som är belägen $1\frac{1}{2}$ mil från Staden, mäst i samma wäderstreck, och Tandar, som ligger i Sudwäst 3 mil från Staden, utan för hwilcka, i synnerhet Renön och Tandar, sommartiden idkas strömnings fiske. *) Någre små skär och klippor finnas här och, dem jag ei håller nödigt at upnämna.

*) Jämför Herr Kyrkoherdens Mathesti wädra Diff. Geographica de Ostrobotnia, pag. 70.

§ 3.

År 1620 den 7. September, blefwo af Glorm. Kong. GUSTAV ADOLPH Gamle Carleby Stads privilegier utgifne och underskrefne, hwaraf den efter ortens förra namn blef Carleby, men för skilnad från Ny-Carleby, som blef samma tid anlagd, Gamle Carleby kallad; samt undfick til wapen en liggande tiäru-tunna, på hwilken, så genom båda botnarna, som sprundet en starck låga utslår; *) utan twifwel, at dermed beteckna den ymnoghet Tiära, som det omkring-liggande landet, til Stadens handels wara kunde för- ytra, dershöre och denna Stad är känd för en starck Tiäru-handel. **)

Staden anlades $\frac{1}{8}$ mil Norr om Carleby Sochne Kyrcka, på södra sidan om en, den tiden segelbar wik, förr Roko-lahti, sedermera Kyrcko-fjärden, men nu Gamle Carleby Stads sund kallad. Wid Stadens anläggande war denna wik, eller detta sund så diupt, att de första Stadens inbyggare kunde segla från sin egen strand, til och ifrån Stockholm, eller Åbo, med fullastade fartyg, utan den ringaste swårighet, hwarföre och Herr TunEld, uti sin Geogr. ***) tillägger denna Stad en god hamn, skönt den nu brukliga, som ligger $\frac{1}{4}$ mil från Staden, ei utan största äfwentyr, så wäl för skiullöshet, som för grundt watn kan nyttjas.

Ristiranda by, som bestod af 12 hemman, $8\frac{2}{3}$ mantal, samt Dwikant eller rättare Kuwakanti by, bestående af 2 hemman, 2 mantal, med deras ägor blefwo til Stadens utrymme anslagne; Men år 1693 blefwo desja sednare nämde 2 hemman, som oafhyste, Staden ifrāntagne, och Roteringen underlagde.

*) Se Herr Kyrkioherdens Mathesii Diff. de Ostrobotnia.

**) TunElds Geographie pag. 356.

***) Ejsd. Geograph. I. c.

Alla dessa 14 hemman, som först blefwo Staden underlagde, woro Skatte, eller åboernas Bårde, för hwilken orsak blifwit försäkrat, at de af Bårdeäganderna skulle til Kronan inlösas; Men som det ännu ei skedt, så hafwa ågorne, som Bårde jord blifwit sålde och köpte; Dock, at enligt Stadsens Privilegier, ingen på landet boende får äga, eller nytia Stadsens jord.

De första Stadsens inbyggare blefwo berårde hemman åboende Bårder, hwilka flyttade sig til den för Staden utsejdda platsen, och begynte derstädes idka Stads-Manna näringar, så långt deras insigt medgaf, som woro wane, at föda sig med Landt-manna slögder.

Til Stadsens enskildta fiskewattn blefwo Bredwiken, Engesfården och Koustarwiken fridlyste; Utom dess fingo Stadsboerna frihet, at på Callakari, der allmänt fiske är, Tandkar- och Trullöw-grunden fiska strömming.

Til Stadsens handels utrymme anslogs Pyhäjoki, Calajoki, Lohtea, Carleby (hwar-under Kelwiå och den tiden hörde) samt Cronoby sochnar, så at ingen annan Stad uti dem handla finge; Bårderna uti dessa sochnar blef strångeligen förbudit, att segla med sina waror til andra orter, och Fogdarna betagit, at efter wanligheten handla med Bårderna, Stadsboerna til nackdel.

För sit handels utrymme blef Staden pålagd, at utgiöra 10 stycken Ryke-skyttar, eller Båtsmän, men år 1683 kom Staden öfwerens med Kongl. Amiralitetet i Carls-Crona, at i stället för Karlars skaffande årligen, uti Fredstider till Amiralitetet betala 550, men uti Krigstider 1100 Daler Ropparm:t.

Carleby Sochne Kyrka skulle, så Stads, som Sochneboerne samfält få nyttia.

På det handtwård och handaslögder skulle desto bättre få rota sig och winna burskap, uti denna nya Stad, blef dem til fördel, som här handtwård idka wille, förbudit, det

någon handtwärdfare, närmare än 4 mil från Staden, skulle få sig nedfättia och handtwärd bruka.

Stadsens inwånare skulle få besöka fria Marknader, sin handel efter ordinantierne inrätta och regulera.

År 1660 blef Borgerskapet frihet lemnat, att wid Staden, och 1743 at uti Calajocki anläggas Beckbränneri.

1668 lemnades Staden tilstånd at få nyttia Böndernas skog til wed-hygge, hwaremot Bönderna skulle få fiska i Stadsens ensfilte fiske-watn, hwilket 1672 blef ytterligare stadfästadt.

Då Staden först anlades, stod Norra Tullhuset mitt uti det nu så kallade Stadsens sund; emedan Bönderna, som sin tiära och öfrige afwel, om vinteren släpade til Tiäruholmen, $\frac{1}{13}$ mil från Staden belägen, nedförde om sommaren, då jartygen lastades, samma waror genom detta sund; men sedan sundet blef upgrundat, och denna wäg för Bönderna obrukbar, flyttades Tullhuset på Norra sidan om sundet, med jordägandens tilstånd. Ja upgrundningen har i detta sund, på en kort tid så tiltagit, att der icke för lång tid sedan största fartyg legat uti tilräckeligt watten öfwer wintern, finnes nu knapt en watn droppe, när flod-wattnet utfaller. Siö-Tullen stod och förr på Puro-kari, men är uti nyligare tider flyttad på Röwar-skäret. Nu äro i Staden 4 Tullar. Södra, der Landsvägen, som sträcker sig efter hela Österbotniska stranden, kommer söder ifrån in i Staden. Norra, der samma åter går ut ifrån Staden, Norr'åt. Fä- eller Dwarn-Tullen, derigenom vägen går ut åt Stadsens Mullbete och qwarnar, samt Siö-Tullen, derigenom all siöfart til Staden sker. Tullhusen och Staqwettet underhålles af Tull Societeten allena, emedan Staden ingen del hafwer uti Accisen, dock höra Tullportarna Staden til.

År 1643 gjorde Stadsboarne första gången ansökning, at få bygga sig en egen Kyrcka, men emedan då warande

Kyrkoherden Eric Nicolai Galle det wille hindra, nödgades Staden lemna all sin köpta Kyrkosfrud uti Sochnekyrkan, samt ingå andra wilkor, då änteligen Konung CARL GUSTAVS sluteliga utslag föll den 31 Julii 1654, hwaruti deras begäran bewiljades. Arbetet på Kyrkan gick härpå för sig med så starkt drift, at den inom ett år war färdig.

År 1752, då vårt Finland hade den ofskattbara lyckan, at innom sina gränser en tid hysa vår nu Aller Nådigste Regerande Konung, wedersfors äfwen Gamle Carleby den höga nåd, att få se denne Nordens Skydds-Herre innom sina portar, från den 20. Julii Kl. 11. efter Middagen, til den 21. af samma Månad Kl. 7. för Middagen.

§ 4.

Finnarna hafwa uti alla tider varit sin Konung och sit Fädernes-land så trogna, at alla de olyckor, som kunnat pröfwa deras ståndachtighet, ei förmått beweka dem til af fall. De förfräckeligaste Marter och pinsammaste dödar hafwa aldrig kunnat te sig i så fäselig hannu, at icke falskhet och otro emot Öfwerheten altid syntes dem långt ohyg-geligare. Et beröm, som Finnarna af ålder med fog tillkommit. Uti Fäderneslandets almäna olyckor, har detta Land ofta fått kännas wid den drygaste delen; och lär jag träffa temmeligen rät, om jag sätter våra olyckeliga Krig, jemte vår grannes otidiga grymhet, som de förnämsta hinder, för vår Finska hushållning. Bewis här på behöfwer jag ei söka annorstädes, än uti denna Gamle Carleby Stad, hwilket och egenteligen hör til mit ämne.

Swar estertändsam lærer nog finna sig här uti, af det jag uti följande wil omorda, denna Stads öden, alt ifrån des grundnings-tid. Wäl har Gamle Carleby Stad af enskilda olyckor mycket lidit, men dock hafwa de almenna och nyligen nämnda varit de kånbaraste. Staden är ej stort öfwer 130 år gammal, men har dock på så liten tid varit,

ei ett, utan flere swåra öden underkastad. Knappt hafwa des innewånare börjat sin hushålning, förrän ett oblidt öde deras anslag affkurit.

År 1664 blef alt det, som på 44 år funnat af de nybolade inwånare byggas och samlas, genom wådelb förstört och i aska lagt. Ei mera än Kyrckan och några der omkringstående hus blefwo skonade.

Här afbran den spåda telning, som til det omkring liggande Landets båtnad började uppgå. Här stannade alla anläggningar och uträkningar, som syftade på des upkomst; och några näfwar fulla med aska war endaste winningen af all anlagd flit. At på denna aska bygga en ny Stad blef nu inbyggarenas första omsorg.

Staden war förr oordenteligen och oregelbundet bygd, men nu blef all oordning rättad. På då warande Landshöfdingens i Österbotn Herr Didrich Wrangels befallning indeltes Staden uti 20 quarter, af hwilcka hwart och et innehölt 10 tomter, eller gårdsrum, som alla woro 35 al. breda och 55 långa; 4 sådana quarter giöra Stadens bredd, och 5 längden; 5 gator äro längs med, och 5 tvärs öfwer den samma, hwardera 20 al. breda. Så at Staden är 200 tomter stor; men som till Rådhus, Ryshödar, malarehus och torg åtgår 3 tomter, samt till Kyrcka och Kyrckogård, Scholan och des gård, jemte gatan, som är emellan dem båda 8 tomter, så äro ei flera, än 189 öfriga, som bebos.

Mot slutet af detta åra-hundrade, då detta sår började läkas, skadan glömmas och hushålningen å nyo rotas måste Staden, jemte det omliggande landet åren 1695-96 och 97 ärfara swårigheten af nästan ohörde oår och misshwärt, som förorsakades af kölben, i synnerhet de 2 första åren, hwilcken all åker-grödan förraskade, men det 3:dje och sista mäst af brist på utsäde; hwaraf och dessa åren af alla Finnar kallas än i dag Kolmet isot halla- eller kato-wuodet, på

Swänfka de tre stora misfwärt åren, från hwilken tid de lifa som börjat en ny tideräkning, eller Epoque. De 2 första årens misfwärt war ej ännu i stånd, at afhända mångens lif, emedan de förra årens besparing till en del förflog, dock kunde den ohälsosamma och ofta onaturliga födan, som nöden ändock twang mången at förtära, ei annat, än tillskynda döden. De som ändteligen öfwer-lesde dessa första åren, måste dock, en stor del, följande året af hunger bort tyna.

Uti denna Stad dogo det första året 56, det andra 57, men det tredje 234 personer. En nog dryg utgift för en så liten fläck.

Mången nödgades då med hela sit hushåld lemna sit hemwist, at söka på andra orter rädda sit och de sinas lif, men emedan ingen tilgång war i hela Landet, måste magans knot med tårar tålas. Hela landet war så utarmat, att folk låg hopetals på gator och wägar, som så länge saknat födan, at de den ei mera behöfde. Barnen, som efter wanligheten af sina föräldrar begärde mat, fingo ofta det tåre-blandade swar: här finnes intet. Ofta kallnade barnet på sin Moders arm, och ofta låg et spädt barn på en stelnad moders bröst. Fadren såg sin Son, Son sin Fader af hunger bort segna; späendes sig samma öde, utan at den ena kunde hjälpa den andra. Den ofrukt samma jorden fick gömma de utswultna kropparna, och den oblida luften war upfylld och fuchtab af de hungrades tårar och sukningar. Staden war altjä, dels genom så mångas död, dels genom de hopetals utflyttade hushål, som all sin ägendom till sit lifs rädning, på främmande orter utkostat; dels och genom den dyra födans förskaffande för dem, som ännu qware woro, så utarmad, at den war föga bättre än öde.

Räppeligen woro 13 år derefter förflutne, innan en swår pest år 1710 sig här i landet inritade, som ei utan

en dryg känning för denna Stad aflopp. Denna swåra gäst flyttade i hast så många til ewigheten, at liken ei kunde uti den wanliga Kyrkogården begrafwas, utan måste man, utom Stadens Fä- eller Quarn=tul utse en plats, som med wederbörandes tilstånd blef inwigd, af då warande Probsten och Kyrkoherden, Herr Mag. Jacob Falander, til pestlikens begrafning, samt med stenvur omgifwen; Swaraf den än i dag kallas pest-Kyrkogården. Detta år dödde uti Gamle Carleby Stad, närmare 100 personer.

Efter det bekanta Ryrå=slaget år 1714, började de frigs=lågor, som denna tid nog länge brunnit, och lyst öfwer hela Norden, närmare nalkas denna ort.

Då blefwo efter befallning, af de hemma warande uti Februarii månad alla Stadsens Fartug och Siö=bodar, med det uti dem war, nemligen Salt, Lifs förnödenheter och Krigs=redskaper upbrände. Swårt förhob til det påföljande.

Samma år uti September Månad kommo Cosakerne första gången til denna Stad, hwilkas framfart war mera än omennifflig. Alt, i synnerhet mankön, som de öfwerkommo, slogs i hiäl. Blott at blifwa sedd af dem, war et bråt, som kostade lifwet. Oskuldigt blod, och döda kroppar sågs allestädes på gatorna.

En Ryttmästare af Åbo Läns Cavallerie, Stigman benämnd, som stod wid stora Kaufo=bron $\frac{1}{2}$ mil norr om Staden, den at upbränna, och således förhindra fiendens framkomst, ryckte med sit manskap, under påstående mördande til Staden; men när Cosakerne sågo honom ankomma, upkastade de ett stifte af Stadsens bro, så at Ryttmästaren måste taga wägen omkring wiken, under hwilken tid Cosakerne skyndade sig bort från Staden, så at Ryttmästaren fiels, som först hant fram, ei fick i hiälslå flera än en, och fåra 2:ne af dem. Efter så nelligit ryggande, woro de allenast en wika borta, innan de med fördublad grymhet å=

terkommo. De dråpo ei allenast alt, det de öfwerkommo, så i Staden, som på Landet, utan piffade, brände, och på alt uptändfeligit mordiffit sät pinade til döds.

Alla, i synnerhet piltebarn, som wid lif lemnades, bortsläpades i slafveri til fienda land. Alla Kreatur bortfördes och ihjålslogos; med ett ord denna ort, jemte hela Finland, utstod alla de swårigheter, som eld och swärd, i en mordiffit fiendes hand kunna åstadkomma, til ett Lands ödeläggande. En medfart, som af en estertändsam ei utan rysning kan påtändkas. Hiertat må brista, och ögonen smälta i tårar, när våra Finner, med bestörtning omtala de tider. Annu dänger hiertat i bröstet på dem, som warit åsyna wittnen af detta härjande, när de det i hogkomma. Många af dem, som halfdöda undsluppit detta grymhets owäder, kunna ei, utan tårar omtala de tider. Deras Föräldrar, Gustrur, Barn, m. m. blefwo mördade, hängde och lefwande upbrände. Jnga böner woro så bewefliga, som kunde förmå Fienden, at skona det minsta begiande barn, utan de blefwo i waggan, med spiut genomrände, på störrar uphängde, och mot knutarne sönderslagne. Flera bära ännu på sin kropp märcken efter fiendens mordiffita slag, och med sår siukliga kropp bekräfta sanningen af alt detta.

Fienden som upslagit sit läger på Stadens åkrar, inqwarterade sina hästar, uti de förnämsta husen i Staden och på Landet; de smärre husen blefwo, dels som wed upbrände, dels utsläpade til lägret.

När dessa jämmerfulla lågor, efter 7 år ändtligen flocknade, och den kära freden åter i lugn och stilhet bragte et så mycket förhärjat och sfingrat folk, war denna Stads utseende mera än ömfeligit.

Så hus, det ena här, det andra där stodo taklösa och sönderrefna, på den plats der Staden skulle wara. Näppligen fans här någon inbyggare; Ty Borgerfskapet hade så många som slipa kunde bortflytt, och de, som nödgades

qware blifwa, hade på wåld= och pinsamt fått blifwit slag= tade. Det Borgerskapet, som begifwit sig på flykten, hade til en del, i synnerhet af det ringare, stadnat, dels wid några näringar i Sverige, dels och genom wårningar kommit i Krigstienst. Men de få som öfrige woro, hade til sit uppehälle måst utlagt alt det de på flykten med sig taga kunde.

De som altjä nu skulle börja uppbygga den ödelagda Staden, på des förra med innewanarens blod beständta aska, woro af så många olyckor utarmade, och nödgades dock utom sina egna hus kosta på de almänna byggnaderna, neml. Råd= Wåg= Malare= och Tull=husen, m. m. Handelsdelen, nästan deras enda näring, war nu föga, eller alsingen.

I hela Finland war då intet Landtbruk, och inga slög= der idkades. Städer och byar woro upbrände, röken stod ännu nästan up under himmelen; man hörde ej annat än ömfelig klagan; diupa suckningar upfylte ännu skogarna, och de menniskor, som undsluppit fiendens mordiska händer, och sökt sin säkerhet i ödemarker, der de bland wilbiur trodde sig wara säkrare än i sina hemwist, började nu småningom at framkrypa, men hade intet, hwarmed de på askan af sin förra möda skulle bo sätta; emedan åkrarna woro i linda, ängarna skogbewurna, hästarna til döds förda, all boskap slagad och uppräten. Ja hela Finland lifnade mera en förbränd öfen, än ett bebodt land.

Huru indräctig handelen då kunde wara för våra Stadsboar, behöfwer jag ei mera omorda.

Et och Tiugu år fick Borgerskapet sedan obehindradt bygga och i stånd sätta det, som förstört war, då åter en ny olycka år 1742 den 4 Julii en stor del af deras arbete, genom en frätande wådelb til rök och aska förbytte: och så wida de bästbygde och förnämste husen wedtogos, kan skadan räknas til halfwa Staden.

Samma år mot hösten hitkommo Ryfska Husarar, samt

febermera uti Junii månad Cosaqwer och Calmuçer, hwilcka fientliga folkslag denna ort, med lika dryg känning, som det öfriga Landet måste sig underkasta. Minnet af deras upförande uti Landet är ännu hos alla så färskt, at det ei behöfwer förnyas.

Utom alla dessa swåra öden har watnet ei heller underlåtit at flere gångor, på sit sätt, genom Siöskador stöta på denne Stads grundwal, af hwilcka enskilda haft nog swåra känningar. År 1750 om sommaren omkommo 15 personer, en del af Stadsens förnämsta inwånarne på en båt. Flera dyliga beklagliga händelser går jag förbi: Jag har allenast nämt de swårigheter, som warit för hela Staden mäst kånbara.

Den som med estertanda anser dessa swåra och täta olyckor, må ei undra, at denna Stads wälstånd är ännu allenast en telning, den man under blidare öden snart wäntar i blomma.

§ 5.

Gamble Carleby Stad N:o 72. Efter ordningen wid Riksdagarne. År ännu belägen på samma ställe, der den först anlades, Fast icke på någon högd, dock på tort och sundt rum, i anseende, så wäl til den nära liggande salt-sjön, utan några sfogswurra skär, som och de på lands-sidan belägne öppna fält, som befrämja luftens ei mindre snälla, än obehindrade rörelse.

På Norra sidan omgifwes Staden af det ostanämde Stads-sundet, öfwer hwilcket, den så kallade Stadsens-bro, ligger; men på de öfrige ställen af åkrar, ängar, hagar och slätter, som göra des läge liuft och gånsta behagligt. Naturen har ei efterfatt, at här inrätta det, som meniska ögat kan förlusta. Wil man på gröna ängar och blomsterrika parker se naturens fågring, så har man söder om Staden det artigaste tilfälle. Wil man förnöja ögat med

åskåbandet af gröna och skuggrika fält, hvilka skifta färg och skugga mot et i små böljor flytande och forlande watten, så är wid Stadsens Sund det lifligaste mönster och aftag af sådana lustbarheter. På Stadsens åkrar kan man se naturens wärkstad, samt med hwad flit, iswer och konst den arbetar på wårt uppehälle. På wästra sidan om Staden är en utsigt, som wisar hwarje afton, huru solen med all sin pragt tyckes uti willa hafwets böljor sig nedbädda. Ja man kunde föreställa sig detta stora lius af hafvens brukande wågor aldeles blifwa utsläckt. Här tyckes man se hafwet med skyn, de jordiska med de öfwerjordiska watten förenade, och om wintern hafsisen, med molnena wara sammanfrusna; med ett ord; här finnes ymnogt förråd på naturens mästarstycken, och artiga omskiften, som kunna mätta menniskliga ögats lystnad.

Till Stadsens prydnad bidrager ei ringa de Publiqwe byggnader, nemligen Kyrkan, Klofstapeln, Sabot- och Synodal byggnaden, samt Rådhuset.

Kyrkan, som är af träd, står nästan midt uti Staden, och är bygd, som i 3:dje §. sagt är åren 1654, och 55, samt altjä snart 100 år gammal. År 1695 och 96 blef 2:ne kors utwidgad, emedan den annars war förtrång, och är nu en rätt kors-Kyrka, har uti ändan af wästra korsset et spitsigt torn, der dock intet rum är för Klokor, hwilket, såwäl, som hela Kyrkan är med spån-tak, samt wäggarne med brädslog försedda. Genom många och stora fönster, som insläppa dagen, är Kyrkan innan til nog lius, samt för öfrigt på åtskilligt sätt wäl zirad.

Jag wil uti följande omorda, så wäl de förnämsta prydnader, som de märkligaste inscriptioner, eller påskrifter, som uti publiqwe husen på åtskillige ställen finnas; men som jag wet, at en del af mina läsare anse sådant för onödigheter och fåfänga, så wil jag förut erhindra, at de, om mitt arbete för öfrigt af dem blir genom ögnat, med

tålamod och benägenhet fasta ögonen öfwer de rader, som handla om sådane i deras tycke onödiga saker, och låta således mitt tycke wara oklandrat; hwaruti jag dock hoppas göra, hälst någon läsare til nöjes: *)

I hörnet emellan östra och norra korsjet i Kyrkan står en wälprydd Prediko-stol, som år 1657 först är bygd, men år 1739 senast målad och har denna påskrift:

Simon Fant. Magdalena Erichs dotter.

Jer. 22. v. 29. O Land! Land! Land! hör Herrans ord.
Job. 13: v. 17. Om j det weten, salige ären j, om j det giören.

Åren 1695 och 96 blef här det första Orgel-wärcket bygt, men under förra fiendtligheten, jemte mångt annat förstördt. År 1737 och 38 bygdes här åter et nytt och rätt wacker Orgel-wärck, bestående af 21 stämmor i Manual-wärcket, Positivet och Pedalen, 1 Tremulant, 3 Spermventilier, 2 Simmel stiernor och 8 stycken små Klokor, är värderat til 18000 Dal. R:mt, utom målningen. År 1748 blef det af Herr Ol. Hedlund omlagat, samt stämman qwintadena ändrad till Bourdun, för 1100 Dal. R:mt. Detta sköna värck står på läktaren i wästra korsjet, på hwilken står skrifwit:

Gudi til ära hafwer Handels-Mannen Herr Christopher

---

*) De skäl, som efter mitt tycke förbundit mig, at införa sådana scriptioner, då jag mig påtagit at beskrifwa denna ort, äro följande. 1. Böra de, som på något sätt bidragit af sit ensilda föråd, antingen til Guds hus prydnad, eller på annat sätt tient det allmänna, ej förbigås, utan deras förhållande dem til beröm, och andra til upmuntran omordas. 2. Nöjjer en stor del påskrifter den wärdade Ålberdomens tanke- och skrifwesätt, som af en nygirig och upmärksam ei annat kan än anses för artigt och nöijfamt. 3. Kan en rad, eller några ord, ofta de man minst trodde, antingen nu, eller i framtider lämna häfdatteknare och fornälskare stor uplysning.

Carlbom, med sin f. Maka Madame Anna Warg, på egen bekostnad låtit måla och zira detta orgel-wärck år 1738.

På bielcken fram för läktaren: År 1738. Under Hans Kongl. Maj:ts, Vår Allernådigste Konungs och Herres FRIEDRIC den förstas milda Regering är orgel-wärcket här i Stads Kyrckan förfärdigat, nytt golv i Kyrckan inlagt, samt Sacristian förbättrad; Då förtiden warande Landshöfdinge, Högmålborne Herr Grefwen Carl Frölich; Biskop öfwer Åbo Stift, Högmördige Herr Jonas Fahlenius; Kyrckoherden Herr Mag. Carl Gust. Werander; Borg-Mästare Herr Erland Korén, och Kyrckiwärd Rådman Herr Sigfrid Brunerus.

Uti denna Kyrcka finnes och 5 wackra lius Cronor, af messing, med följande påstrifter. På Kronan framför Altaret:

Olof Wendelius. Anna Herman.

Lars Brenner. Maria Herman.

På Kronan wid första bänckarne:

B. M. S. R. C. M. S. R. A. M. S. Swendlin.

J. C. S. H.

Matts Persson Kiemmer. Anna Jöns dotter. Anno 1679.

På 3:dje Kronan i Choret:

Jacob Carlbom. Mathias Mathesius. Maria Carlbom.

På Kronan framför Orgel-Läktaren:

Joh. J. Präst. Erasmus L. Björckman. Å:o 1688.

d. 17 Febr.

På stora Kronan mitt uti Kyrckan:

Anno 1688. den 11 Nov. Joh. Simonson Riska. Elisabet Anders dotter Myrich. Daniel Boockmoller. Margartha Myrich. Joh. Johs. Präst. Erasmus Björckman. Britha Joh. d:tr Präst. Råd och Handels-Mans Sal. Joh. Erichs. Prästs och hans Hustru Lisa Mats dotter Tafts åminnelse af arfwingarna gifwen. Handels-Mannen Sal.

Unders Philip s. Myrichs och hans Hustru Sal. Clara Matts dotter Tafts åminnelse, gifwen af arfwingarne.

Utom alt detta är Kyrdan innan til öfwer alt målåd och wäggarne med wackra Kranzar utzirad, uti hwilka lämpeliga språk äro skrefne: allenast de bäst träffade wil jag anföra.

Öfwer dörren til Sacristian, som är norr om östra forsset:

Zach. 6: v. 8. Sij de som norr-åt draga, låta min anda hwilas i Nordlandena.

På södra sidan om Altaret:

1 Cor. 10: v. 16. Thet brödet, som wi bröte, är icke, m. m.

På norra sidan:

1 Cor. 10: v. 16. Wälsignelsens kalk (winet) m. m.

På pelaren emot Predikstolen:

Es. 1: v. 5. Hela hufwudet är frandt, hela hiertat är försmägtadt.

Swaremot sedan andra språk swara.

I förstugan öfwer Prästdören:

Låt min gång wiss wara i tino orde.

I förstugan till södra forsset:

Psalm. 119: v. 35. För mig in på tina buds stig, ty jag hafwer lust dertill.

I Torn förstugan:

Rom här in du Herrans wälsignade, hwi står du här ute.

I förstugan till norra forsset:

Psalm. 119: v. 19. Wändt ifrån mig den falska wägen och un mig din lag.

Flere sådana wackra språk wil jag utelemna för korthetens skull.

Öfwer Präst-dören i Kyrdan står:

För jämlikhets skull är Choret's nedre del öfwerstruken

och hwit målad uppå Rådmannens Herr Jacob Falanders och des R. Makas Madame Sophia Freitag's bekostnad år 1739.

Öfwer bören uti södra korsfret:

Gudi til ära och detta Herrans hus til prydnad hafwer Sal. Borgmästarens, i Lifstiden Åbel och Höghetad Herr Joh. Westrings esterlemnade Encke-fru Dygdäble Fru Anna Westring låtit denna södra delen af Kyrkan måla och zira år 1739.

På hielkan fram uti Kyrkan står på ena sidan:

År 1620 är Staden Gamle Carleby af högst priselig i åminnelse Konung GUSTAV ADOLPH den andra och store funderad och med härliga Privilegier beneficerad, men blef i afka lagd År 1664, förutan Kyrkan och några gårdar om henne.

Psalm. 84. Huru liuslige äro tina boningar Herre Zeebaoth, min själ längtar och trängtar efter tina gårdar.

På andra sidan:

Under den Stormägtiga Herren, Konung CARL GUSTAVS Glorwördigst i åminnelse regemente, blef Kyrkan i Staden först funderad och med wäggar och tak först uppbyggd Anno 1655. På detta året tillträdde D:n Ericus Mathiae Falander, Pastoren, och Sal. affomnade den 25 December 1692.

Kyrkans öfriga skrud består af följande stycken:

En Altar dyna med påskrift G. S. D. R. Anno 1736.

Et Altar kläde af fint Sammet med påsydda bokstäfwer: J. H. S. D. J. S. A. M. J. D. G. som säges wara förärt af Sal. Rådman Dan. Ahla, och des Räraste Marg. Carlbon.

En Silfwer-kanna af $134\frac{3}{4}$ Lods wigt, hwaruppå står: Johan Hebert Enqwist. Ihre Königl. Maj:ts Zu Sweden Wohl bestälte Oberster-Leutenant, unter dass Österbotniffe Regiment, nebst seiner liber Fraun Anna Juliana

von Richtern, habe diese Kanne Zu Gottes Ehre Kirchen in Gamle Carleby verehret. Anno 1683.

En Kostbar Gååf på hwilken står Martin Polwiander, Margaretha Carlbom.

En förgylld Silfwer Kalk och Patén af 65 Lods wigt samt en Kalkduk, hwar uppå är sydt: Carolus Johan Forsman, Adalgunda Rosenberg. Gamle Carleby Stad Anno 1699.

Klockstapeln står bredwid Kyrkan uti sielfwa Kyrköplandket, är bygd på det här i orten brukeliga sättet med spåntak och flagga. Uti denna byggnad finnes, utom 3 wälliudande Klockor, ett Urwärd, som så wäl med slag, som wisare teknar tidens lopp.

Klockorua äro af följande beskaffenhet:

Stora Klockan väger 10 Skeppund. 10 Lifs. 10 M:fr. Kostar 5162 Dal. 16 öre R:mt. På samma Klocka är skrifwit: Gloria in excelsis Deo. Me fecis Holmiæ Gerhardt Mejier.

Mitt på Klockan på norra sidan:

Under Den Stormächtigste Konung CARL XII:tes 8:de Regements år, är denna Gamle Carleby Stads Klocka omguten, med största delen af Borgerskapets bekostnad år 1705. Pastor och Probst. Mag. Jacob Falander. Borgmästare Johan Forsman.

På södra sidan:

At minna hiertat på, med bön sin Gud åkalla,
At sammanropa hielp, när eld will öfwerfalla,
At båda det en själ, från kroppen tags till Gud,
At Lif i Jordan göms, det teknas med mitt liud.

På nedersta kanten:

Jag ropar öfwer berg, ängar och dalar,
Kommer hit hörer hwad Herren Gud talar.

Den andra, eller medlersta Klockan väger 3 Skeppund.

8 Lifsp. 17 Mkfr. Kostar 1727 Dal. 8 öre och hafwer följande påskrifter:

På öfra kanten:

Gloria in excelsis Deo, et in terra pux, hominibus bona voluntas. Anno 1655.

På nedre kanten:

Psalm CL. Laudate Dominum in Cymbalis, in Cymbalis bene Jonantibus. Holmiæ me fundebat Gerhard Meijer. 1655.

Den 3:die eller minsta Klockan väger 1 Skeppund 18 Lifsp. 10 Mkfr. Kostar 962 Dal. 16 öre och har desse Inscriptioner.

På norra sidan:

Felicitat in regno Regi FRIDRICO 1:mo, Pax Patria, Provincia, eiusque Gubernatori Baroni Wilhelmo von Essen, Ecclesiae Præsuli Episcopo D. Laurentio Tammelin, Pastori Mag. Andrea Kiemmer & Consuli Gamle Carlebyensi, Johanni Westring.

På södra sidan:

Gloria in excelsis Dec. Priore ab hostibus erepta bec, pace restituta; fusa a Gerhardt Meijer, Holmiæ 1730.

Gudstjensten förrättes af samma Präster uti Stads, som i Sochne Kyrckan; nembl. Kyrckoherden, 2 Capellaner och Adjuncto Ministerii, som derjemte är Pædagogus inferior uti Stadsens Schola.

Schol-gården ligger söder om Kyrckan, uti hwilcken äfwen Rector Pædagogiae bor, och skiljes från Kyrcko-plancket allenast med en gränd; här ät, utom de til Rectoris tienst bygda rum, Schol= eller Synodal=byggnaden, som åren 1695. och 96 är bygd, bestående af Synodal= eller Präst=Möts=Salen, Schol=Salen med en kammare, samt förstuga. Byggnaden är hög och anseelig med dubbelt spåntak och slagga försedd. Här finnes och en Klocka, hwilcken förr varit hörande til det urwärf, som från Sochne-Kyrckan af Nysarne

år 1714, borttog, men år 1721 blef funnen uti deras läger på Stadsens åkrar, samt til Scholan köpt 1737, och efter hon war bräkt, omgöts 1750 med tilökning på tyngden; har denna påskrift:

Jag fallar barn at känna Gud.
At lära bygd och wisdoms Bud.

Kyrkoherde Jacob Chydenius, och Borg-Mästaren Erland Noreen.

Synodal-Salen, hwaruti Österbotns Prästerskaps Synodal-disputationer, merendels ventileras eller granskas, innan til målad, har 2:ne Cathedrer, samt bändar, och innanbyggnad, som ett Academiskt läro-hus.

Uti Schol-rummen underwises nu 18. stycken Piltar af Rector Paedagogia Herr Mag. Eric Suwelius, samt under Paedagogen och Ministerii Adjuncten Herr Mag. Johan Tengström mäst uti Christendomen, skrifwandet och räknandet; dock blifwa lärningar wid dena Schola, ibland äfwen längre handledda uti Bokwett; i synnerhet hafwer nu warande Rectoren lagt sig winning om, at få intrycka hos denna ungdom, så smak, som insigt uti Historia Naturalii, besynnerligen Botaniqwen, eller örta känni gen.

Stadsens Rådhus står på norra sidan om torget, som är en prydelig byggnad och hafwer ett zirligt torn, deruti en Klocka är, med hwilken hwarje dag klockan 4 om morgonen och kl. 7 om aftonen, samt dess utom hwarje Rådstugu dag ringes. På denna Klocka står af Psalm. 260 i PsalmBoken hela den 14 versen Om något klagomål kommer för dig etc. samt fiat Justitia, si pere at mundus. Anno 1724.

Rummet, der Magistraten har sitt säte, eller Råd-Salen, är uti andra wåningen, ett wäl prydt och målat rum, der åtskilliga wackra minnes-språk, om rättwisan, finnes på wäggarne, dem jag nödgas utelenna.

Borgmästare uti thenna Stad hafwa varit följande:

1. Eric Jonson, blef Borgm. 1622, war en Bondeson ifrån Cronoby, har studerat och varit Vanérs Lagläsare. Borgm. allenast i 2 år, och har Borgerskapet för deß hårdhets skull, uti dåwarande swår tid skutit om natten på honom genom fenstret med kula, i fängnen, som dock ei honom, eller hans hustru träffat, utan genom Felden, derföre han tagit affked, och begifwit sig til fougde söder ut, som förmenes öfwer Lappo sochn.

2. Knut Gunderson, blef Borgmästare 1625, född i Gamle Carleby på Sundhemmanet, har varit student och auscultant i Åbo. War Borgm. i 5 år, och dödde på förenämde hemman.

3. Carl Jönson, blef Borgmästare 1631, född i Wasa, har varit student och något åldrig wid hitkomsten. Borgm. i 6 år, och for sedan til Wasa för missämja med Borgerskapet.

4. Jacob Nielson, blef Borgmästare 1638, tilförene Lagläsare i Finland, war Borgm. i 2 år, tog affked och reste åter til Finland, för ringa inkomsters skull.

5. Gabriel Liungsun blef Borgmästare 1641, född på förberörde Sundhemmanet i Gamle Carleby, war förr Vanérs Lagläsare och här Borgmästare i 18 år, blef et år före sin död affatt för Borgerskapets owiljas skull.

6. Gabriel Swart, blef borgmästare 1660, war Vanérs fogde, men sedan Borgmästare i 7 år.

7. Jöran Zabler, blef Borgmästare 1668, tilförene Landshöfdingen Grasses Secreterare, war Borgmästare i 4 år, tog sielf affked härifrån och blef sedan Borgmästare i Uhleå.

8. Andreas Mathesius, Probstens son i Calajoki, war Borgmästare i 14 år, samt sedan Hărădshöfdinge i Stor Safwolag och widare i Österbotns norra häråd.

9. Jacob Wilstadius, blef Borgmästare 1688, Confu-
lis son i Wurnst, war Borgm. i 4 år, och blef här död.

10. Carl Forsman, blef Borgmästare 1693; tilförene
Canselift wid den auctoriserade Estniska Kongl. Reductions
Commissionen, som och sedermera i Stockholm; war Borg-
mästare i 22 år, och dödde i Stockholm 1715.

11. Johan Wæstring, blef Borgmästare 1722, har
studerat i Upsala, war först Rådman och Notarius, samt
sedermera Borgmästare i 13 år, afgick här i Gamle Carleby
med döden år 1735.

12. Erland Norén, Borgmästare 1736; har studerat
i Upsala, war Auditeur wid Västerbotns Regemente, tilträdde
Borgmästar syster i October 1736, och lefwer ännu. *)

Gamle Carleby Stads Stat och aflöningar, kan af
följande inhämtas, som Herr v. Auditeuren och Notarien,
Martin Kiemmer, mig gunstigt lemnat del af.

Gamle Carleby Stads Aflönings-Stat.

Utgifwen af Glorwördigste i äminnelse Konung CARL

Den IX. Den 8 Julii år 1698.

	Dal.	öre	S:mt.
Borgmästare	300:	—	—
6 Rådmän à 30 dal.	180:	—	—
Notarius	90:	—	—
Caffeur	33:	10:	16.
Stadsfogde tillika Fiscal	20:	—	—
Wachtmästare	20:	—	—
Stads tienare	10:	—	—
Adjunctus minist. och Päd. inferior	66:	—	—
Til publique Byggningar och Reparationer	80:	—	—

*) Detta angående Borg-Mästarena, som och om Stadsens grund-
nings friheter och öfriga förmoner, samt öben har Herr Råd- och
Handels-Mannen Jacob Falander mig gunstigt meddelat.

Til Extraord. såsom pap-
per, bläck, påstip:gr, lius
och wed m. m. . . . 20: — —

Summa 819: 10: 16.

Til å andra sidan stående aflöning äro följande an-
slagne:

Gamla åker Taxan.

Nya Åker och Ångs Taxan.

Muhlebets pengar. Källare Frihet.

Källare Arrende. Handels genanten.

Kyfsbodars hyra. Wåg penningar.

Stadsens del af sak-ören.

Burskaps penningar.

Tomt ören.

Torg och stånd penningar.

Tionde penningen af dem, som Retiguera sitt Burskap.

Rector Pædagogicæ är ei uptagen uti föregående Stat,
skal dock niuta i aflöning af Cronan 20 Dal. Silf:mt,
och en tredje-del af tionden i Staden, med diekne pennin-
garne af Gamle Carleby Stad och Sochn.

Sedermåra af Stadsens Borgerckap bewiljad Stat.

Dal. Silf:mt.

Organist . . . . . 120.

Stads Fältskär . . . . . 35.

4. st. Wacht karlar niuta hwardera

17 Dal. . . . . 68.

Summa 223.

Desse löner betalas årligen af Staden efter Taxeriug.

Staden är ännu indelt uti qvarter, Gårdar och ga-
tor, efter Landshöfdingen Wrangels inrättning, hwarom uti
4 §. sagt är. Tomterna äro mästebels wälbyggda, skönt
med trähus, i synnerhet hafwa de som efter den sednaste
brand bygt något, warit måna om et prydeligt utseende.

Inbyggarena hafwa allmänt varit kända för ett muntert, frifostigt och en del yppigt lefnadsfätt, skönt de ei nu, så alment, som förr med fog för yppighet kunna beskylas. Dock är Borgerskapet, i synnerhet när på Stadsens heder ankommer, frifostigt och honnet sinnadt.

Mitt witsord härutinnan torde anses som partiskt och gäfsamt; men sanningen at säga tror jag, at om främmande, som äro härom underrättade skulle yttra sig, torde jag häldre beskylas före at hafwa spart något af dessa mina Lands-Mäns beröm, som dem dock med fog tillkommit, än at jag sagt något för mycket, hwilket jag och tyder mig häldre anstår.

§ 6.

Sedan jag nu något teknat om Gamle Carleby Stads Historie, lynn, och belägenhet, fordrar ordningen, at jag uti följande äfwen något ordar, om denna Stads Politie, Hushållning och näringar. År 1751 woro uti deuna Stad 179 matlag, utom de ut fattige, och befans folkets talrikhet efter Stånden, som följande utdrag af Ryrcks Tabeln utwisar.

	Mank. Dw.f.	
Ridd. och Adel	1.	—
Präster och Scholst.	3.	2.
Deras Barn	1.	3.
Stånds Personer	8.	3.
Ståndens hederl. bet.	4.	—
Deras tjenste folk	6.	7.
Magistrats personer	9.	9.
Krämare	27.	32.
Små Krämare	16.	18.
Deras ungdom öfwer 15 år	17.	16.
Deras barn under 15 år	14.	20.
Handtwärks folk	13.	13.

Lärgåsar	5.	—
Ringare Borgerfkap	96.	130.
Kyrko- och Stads betiente .	7.	5.
Fristt inhyses fold	3.	4.
Dito Bräckeligt	—	1.
Skeppare och fjöfarit fold .	4.	2.
Ringare Borgerfkaps Barn		
öfwer 15 år	30.	45.
Dito under 15 år	106.	151.
Deras tienstef. öfwer 15 år .	53.	78.
Dito under 15 år	4.	8.
Gammal affk. frigsman . . .	1.	—
Lägrade Qwinfold	—	3.
	<hr/>	
	Summa 428.	550.
	<hr/>	
	Summa 978.	

Uti denna Stad finnes ganska många af det Ringare Borgerfkapet, som med största swårighet kunna nära sig och hafwa sin utkomst, af orsak, at de, hwarden hafwa färdeles böijelse, eller, som gör det förnämlsta, hafwa tilfalle at med arbete och slögder nära sig, emedan inga för dem tienliga närings-sätt äro inrättade. Dagligen öfes foldet, så wäl af Stadsens egna barn, som och genom det ifrån landet inkommande tienste foldet, som efter några års tienst i Staden winna Burfkap; men slögder och för dem tienliga näringar äro Landt förwiste och få ei något insteg. En del af sådant fold fara wäl til Stockholm om somrarna på de Handlandes fartyg, för lega; men på några månader kan ei, ehuru stor legen är, förtienas hela års födan för et hushåll.

Här af kommer, at man här med skäl klagat öfwer foldets, ei brist, utan öfwerflöd, eller rättare öfwer tienliga näringsfångs saknad, som kunde skaffa, et til arbete tienligt foldt arbete och föda.

Så wäl af detta, som andra dylika, beklagliga exem-

pel, kan man finna, huru högt önskeligt och nyttigt det wore, at de som sitta i styret af våra Städers Politie och almäna hushålning, skulle äga en tillräckeligare insicht uti den ädla och nog länge förgättna hushållnings wetenskapen, hwar igenom otaliga siukdomar, främpor och irringar uti våra Städer kunde häfwas och aldeles förekommas, emedan de, hwilkom öfwer upsyn öfwer Städernas hushålning är anförtrodd, hwarcken kunna weta alla Städers tilstånd, omständigheter, eller på något sätt hinna at lämpa sin es-tertandea til hwar och en Stads förkofring för sig sielf.

Jag lemnar derföre hwar och en owälbug at dömma, om ei, i ansende så wäl til den nära slägtskap, som är emellan Lagfarenheten, och den almäna hushålningen, som och at nästan de flästa af dem, som komma at tiena det almäna uti rättwisans hand-hafwande, derjemte blifwa styresmän af Städernas Politie, alla de, som winläggga sig om Lagfarenheten, äfwen borde förskaffa sig en tillräckelig insicht uti hushålningen, och ei få förr bekläda något ämbete, innan de afslagt och lemnat werfeliga prof af lifa tillräckelig insicht uti Hushålningen, som uti Lagfarenheten, emedan dessa wetenskaper, uti framtiden wid ämbetens beklädande blifwa dem nästan lifa nödiga och almenheten lifa nyttiga.

De prof, som wid affkeds-tagandet från Lärosäten af lärlingar uti Lagfarenheten fordras, äro så wäl uti hushålningen, som Lagfarenheten ei ännu sådane, som skulle wisa deras ffidclighet at bekläda något embete, der dessa wetenskaper äro nödiga, emedan sådant då ännu af dem ei kan fordras; utan de röija allenast de grunder, hwarpå en widare insich kan byggas; derföre borde något widare prof af dem ästas lifa wäl uti Hushålningen, som det sker uti Lagfarenheten, innan de komma til Publique syflor, och i synnerhet sättes til styresmän af Politien uti någon Stad.

At åtskilliga embetsmän uti Riket, böra undergå prof uti hushåls-wetenskapen håller jag för en högst nyttig stad-

ga, men för dem, som komma at beklåda Borgmästare sysslor uti Städerna och at befatta sig med Städernas Politie, håller jag det ännu för långt nödigare och nyttigare.

Detta är mitt wälmenta förslag, hwarigenom, efter mitt tycke, våra Städers hushålning, snart skulle winna önskelig förkofring, hwilket jag lemnar under höga weberhörandes öma och mognare omdömme.

Huru nödigt det är uti et samfund, at weta, hwad waror hwar och en Lands-ort och Stad kan til en annan aflåta, och drifwa handel med? huru stor en Stads handel är? och hwad styrka hwarje Stads och orts handel äger? kunna de bäst dömma, som äro förordnade til uppsynings- och styres-män, öfwer handelen i Riket, jemte hwar och en, som insicht äger uti den allmänna samhällets hushålning. Jag tror mig altså fullgöra min skyldighet, och derjemte dem en tjenst, som dermed hafwa at umgås, då jag lemnar et utdrag af Gamle Carleby Stads Tull Specialer, hwilket Tull Inspektoren Herr Sw. Ol. Nordeen mig benäget meddelat. *)

Som af detta utdrag kan ses så består Stadens mesta utsklepning uti Tiära, Smör, Talg, Bräder och litet wed, undantagandes Skepshandeln, som nu så godt, som aldeles blifwit all, hwarom uti följande mera tänker orda; De öfrige här nämde warors, som, tort köts, och fisks, osts, släfs, skins och hudars utsklepning är så ringa, at den ej är wärd at nämnas, som hwar och en kan af föregående Tull Specialers utdrag aftaga, då det, som til Stadens egit behof åtgår, blir afräknat. När man altså wil något när se styrkan af Stadens handel, så lät nu wara, at af dessa nämnda Stadens förnämsta handels waror intet til Stadens behof skulle nyttias, som doch onefeligen til en stor del sker,

---

*) För tidens korthet nödgas jag nu utlemnna detta utdrag, til dess sednare delen af detta mitt arbete kan komma i dageluset.

så af tiära, smör, talg och bräder, som wed, så skulle hela Stadens utsköpning år 1750 varit denna, efter inköpet.

	Dal.
970 Läster tiära a 12 Dal. Tunnan . .	139680.
2792 Ljispund Smör a 7 Dal. Ljisp. . .	9544.
401 Ljispund Talg a 7 Dal. Ljisp. . .	3807.
3610 Tolfter Bräder a 6 Dal. Tolften . .	21660.
1803 Famnar wed a 4 Dal. famnen . .	4332.

Summa 189013.

Efter Tabeln, som wiste folckets stånd och talrikhet woro denna Stads större och mindre Krämare, som lärere wara det samma, som handlande, 43 til antalet; delas nu denna Summa emellan dessa handlande, så blir för dem til mans ei mera än 4,395 Dal. och 20 öres handel. Efter samma Tabel finnes uti dessa handlandes hus 74 af Man-kön och 86 af Qwinkön, tillsammans 160 personer, som med tilräckeligt tjenstefolk och betiening, utom föda och kläder skola förses, til hwilket alt, jämte det, som til utlagor och gästning m. m. åtgår, winsten af 189013 Dal. Kopparmynt bör förflå.

Men, så framt ei winsten kan stiga så högt, at den blir lika med hufwud Summan, så kan dessa penningar aldrig wara i stånd at så mycket ärligen wära, at med winsten deraf 43 handlandes hushål kunde uppehållas.

Skulle dessa penningar uti en fördelachtig handel flere 100 gånger hwälfwa omkring om året, så kunde med dem wackerert winnas, men sådant gifwes här albeles intet tillfälle til; utan när warorna hela året om, småningom äro inköpta, så säljas de om sommaren i Stockholm, hwilcken forlön ei utan stor kostnad aflöper, och derifrån hämtas för ei stort mera än hälften, Salt, Tobak, och Winer, Siden=ylle= och Linne=tyger, samt flere Kram waror, hwilcka waror, sedan efter hand, året om med någon winst för=

yttras. Om ännu, efter föregående uträkning hwar och en af de 43 handlande finge behålla 4395 Dalers handel, så finner hwar och en, som det ringaste wet, hwad handel wil säga, och hwad i en handlandes hushål ärligen åtgår, at med de penningars rullance, på det förutsagda sättet aldrig någon handlandes hushål kan af denna handel stå, så framt ei andra goda stöder och subsidier det uprätt hålla; Men hwad skall man säga? och hur skall det gå? då ei handelsrörelsen här i Staden får blifwa så stor en gång, emedan til Stadens förnödenheter af dessa, nu til handel antagne waror en stor del bör affortas. Swem wet ei, at utom andra smärre behof til Fartygs, Jagters och Båtars tierande åtgår en ganska stor del af tieran. Smöret, som detta sidsta år, synnerligen framför förr varit ymnogt, har på långt när ei alt kommit til utskepnings; ty hwad har icke uti hushållen i Staden hela året om af denna wara åtgått? Med Talgen är lika så beskaffat. At en stor del bräder åtgår uti en Stad, så til byggnader, som annat Snickare arbete, jämte flere behof, är en ganska begripelig sak. Och at en hop wed, blifwit hela vinteren öfwer upbränd uti Staden, är så mycket tydligare, som af denna wara ei mera utskewas, än så mycket, som emellan tierutunnorna lägges, at de ei i Siö-stupning komma uti Fartyget at rulla. Sedan nu alt det, som til Stadens behof nyttjas af dessa waror, jemte den skönt ringa del af handeln, som det til Stockholm resande Ringare Borgerskapet drifwer, blifwer af föregående uträkning afdragit, så lærer hwar och en finna sig derwid, at antingen ingen handlande kan här föda sig, eller måste en del af dem leswa blott af namnet, och andra af wärkelig handel. Erfarenheten intygar, at här flera handlandes hus, som nästan ingen annan slögd idka stå sig, en del wäl nog; hwaraf tydeligen följer det sednare, nemligen, at en del äro upförda på Tabeln för handlande, eller främare, som dock ei blott med handel kunna nära sig, utan höra

hälre til den förr omtalte Ringare Borgerſkapets Claſs, och alſå öka deras antal, ſom annars äro för många, och ſom förr är ſagt hafwa trångt om födan. Deſſa många handlande göra alſå intrång uti de få näringar, ſom det Ringare Borgerſkapet kan föda ſig af, och derjemte förfördela med ſin handels frihet dem, ſom nära ſig af werkelig handel. Af alt detta, ſom ſagt är, följer omedelſägeligen, at denna Stads handel är gansſa trång och otillräckelig at uppehålla ſå många, ſom den borde. Wil man något ſpå om handelns öden i framtiden, och huru tillräckelig den härnäſt kan bliſwa, ſå behöfwer man allenäſt wända eſtertänkan på den förnämligſta grund til denna handel. Emedan Tiära, Bräber och något wed, utgör det förnämligſta, och Smöret, men i ſynnerhet Talgen och de öfrige, ſå kallade victualie waror, ſedan Stadens förnödenheter afdragas, ei gör ſtort, ſå bliſwa ſkogens aſkaſtningar näſtan den endaste handeln, och alſå ſkogen deſs grund. Öfwer ſkogs briften och deſs omilda medfart klagas i hela Landet omkring Staden, med fullt fog, hwaraf ei blir ſwårt at ſluta, huru faſt denna grund är. Skulle priſet på ſkogarnas aſkaſtning, uti ſednare tider ei ſå anſenligen wuxit, och ſåledes lockat äfwen de långt uppe i landet boende at bruka wäld på ſkogen, ſå ſkulle redan en tydligare ärfarenhet witnat, huru denna handel, jemte de närmaſt för hand belägna ſfogar lidit undergång. Jag kan dock med trygghet ſäga, at ehuru långt upp ifrån landet det glimmande myntet lockar ſkogen til denna Stad, ſå kan dock denna handel ei länge bära ſig, ſå framt ei förſigtigare ſkogens medfart gör den, ſkönt något mindre, dock waraktigare. Stadens handels platzer, der äfwen de handlande bruka laſta ſina Fartyg, äro uti Pyhäjoki för en del, Calajoki, och Lohteå Sochnar, de närmare til Staden liggande, ſom Kelfwiå, Gamle Carleby och Cronoby föra all ſin afwel til Staden. Handeln med Landtmanſker både med byte och rena penningar; de handlande för=

sträcka ibland penningar åt Landtman til dess utlagor, och föra Bok med honom, men som det ei altid sker, och Bonden gerna håller sig fri uti sin handel, som lätteligen kan ske, då handeln, som förr är wist, är för trång, så mår Landtman här wid gemenligen wäl, med de handlandes nakdel. Handwärfkare finnas här få, de almännaste, som så wäl uti antal, som slöghet de sednaste tider tiltagit; Doch saknas ännu många, som sig en del mer, en del mindre fördelachtigt kunde nära, såsom, Guldsmed, Peruwepmakare, Garfware, Fruntimmers Skräddare, Wäfware m. fl. men i synnerhet Fergare, som här ei finnes uti de nästa Städer en gång, så at hela Landet skickar näst alt det de skola hafwa någorlunda wäl fergat och pressat til Stockholm.

Skeps-byggeri hafwer redan länge blifwit brukadt af denna Stad med fördel, så at dess tilwäxt och nu warande wälstånd med fog, til stor del der ifrån bör ledas; men nu hafwer det mist nästan all drägtighet, emedan wärfket, som dertil brukas, ei allenast närmast til Staden, utan mest i hela landet blifwit utödt, så at det ei närmare än 7. 8. a 10 mil från sjöstranden med möda kan finnas, och Bonden lärt at stegra priset på sin skog, hwarföre och de, som desse senaste åren bygt något skepp til salu, föga på dem wunnit, tör hända något mist.

Nästan alla af denna Stads inbyggare winlägga sig om åkerbruk, på Stadsens ägor, som mest bestå af fin sand och tyckas i anseende dertil wara til åker ei särdeles tienlige; doch har i synnerhet Rådsmannen Herr Pet. Stenhage, genom ospard kostnad och flit ådaga lagt, huru äfwen en til utseendet otienlig jord kan genom tid och kostnad fås til bärande, hwilkens hog för åkerbrukets uphjelpande förtienar synnerligt beröm. Uti hushållnings-wetenskapen inkomna och wittra män, skilja wäl med fog åkerbruket ifrån Stadsmanna-näringar, men der inga andra tienliga näringar äro inväntade, så kan ei nekas; at det är bättre at

bruka åker, än uti lätja lida nöd. En del idka och fiske-
rier, i synnerhet Strömmings fiske, så wäl wid Tankar,
som Kenön och Callakari; Dessa näringar äro dock ganska
ringa och otillräckliga.

En Stadsens Källare är här, dock flere små Krögerier;
inga planteringar, Trä- eller Humle- samt föga Krydd-gårdar;
inga Bergs-hanteringar, bruk, eller Manufacturer höra til
denna Stad, utan det, som om Beckbrennerit förr är sagt.

När man anser, at denna Stads förnämsta näring är
handeln, huru den är trång och snart wäntar sin under-
gång, som af det föregående kan ses, så lärer ei blifwa
swårt at sluta, huru nödiga flere näringars inrättningar
äro. Frågan blifwer allenast, hwilka näringar bäst lämpa
sig med ortens natur, stic och läge?

Tobaks-plantering och spinneri är en slögd, som denna
Stad ei skulle falla swårt i anseende til den sandiga jord-
mån, som finnes på Stadsens ägor; men så länge plan-
teringen ei är i stånd, och inga Tobaks-blad från utländ-
ska orter så hit skeppas, så är fåfängt at tänka på något
Spinneri, i anseende til bladens dyrhet, som antingen från
Stockholm, eller andra orter borde inköpas; Tobaks plan-
teringen är altjä det första, som bör påtänkas, om denna
näring skal gifwa någon botnad. Tegel-Bruf skulle så
wida tyckas för denna Stad lämpeligt, at af förflen kunde
ste siöledes, och at när til Staden finnes tienlig lera och
sand, men som detta handtwärd är af de skog öbände, och
skogen dess utom är för omild medfart ömfan wärd, så sy-
nes det Landet mindre gagneligt; men nyttigt wore det,
om Staden brände deraf så mycket, att den småningom
kunde uppsätta stenhüs i stället för de nu wanlige af träb.
Jag lemnar andra at döma, om ej skogen ännu wore och
kunde blifwa tillräckelig härtil, då den med större sparsam-
het blefwe använd til mångt annat, som mera öber.

Sämst-makeri kan här knapt bära sig, ty tilgången på rå-skin är uti omliggande landet ganska ringa.

Linne-wäfwerier skulle ei ringa båta denna Stad, i synnerhet, om det omliggande Landet med större flit lade sig winning om at bruka lin- och hamp-sådder, om hwilkas tresnad erfarenheten lemnat nog goda prof: Jag skulle nästan tro, at om än råämnet til sådant wäfveri skulle hämtas antingen ifrån Sawolax, Tawast-land, Careln, eller Helsingeland, der man med mera alswar sköter lin och hampa, så kunde dock et wäfveri härstädes kunna bära sig.

Tåg- eller Rep-slageri är och en slögd, som här med större alsware borde brukas. Här slås wäl något tågwirke, som Herr Lagm. König pag. 35, 6 tomen af des Vårdoms öfningar säger, men som det ei förslår til de Fartygs up-taflande, som här bygges, så kan alla finna, at det ännu är ganska föga.

Ulle-Wäfwerier af flere slag more för denna Stad högst nyttiga, emedan, i synnerhet på Stadsens egna ägor finnes tillfälle, til fårskötsel, hwarmed redan förledne höst 1753 en berömlig början är gjord, med ett skäferis inrättande; Dessutom hafwa, uti det omliggande landet, ei allenast Herrskaper, utan och en stor del Bönder fattat så stor smak för sin ylliga-Spanska-fårss skötande, at Landet med tiden lofwar det Ulle-wäfveri, som här skulle inrättas tillräckelig och god ull.

Porcellins-bruk kunde i denna Stad med fördel inrättas, emedan man hoppas, at wid nogare granskning äfwen här i Landet kunde finnas en dertil tienlig lera: men om ock ingen sådan lera skulle finnas, så kunde et Porcellins-bruk icke dess mindre här wara möjeligit, med lika stor fördel, som i Stochholm; ty uti Stochholm äro, så matwaror, som dags wärden dyrare än här, och rudimaterien kunde från Upland hit skaffas, mäst för samma pris, som til Stochholm, då den i stället för stenar, til bar-last

uti denna Stads Fartyg i Stockholm intoges, at affättningen skulle blifwa tillräckelig, är ej heller ingen twifwel, emedan uti Landet då i stället för Kruk-makare Kåril Porcellins kunde, som snyggare och zirligare komma i bruk.

Om et Glas-bruk här komme i stånd, så är ingen twifwel, at affättningen blefwe tillräckelig, då i hela Finland ei mera, än et nyligen anlagt Glas-bruk finnes.

En högst nyttig inrättning wore det, så för Staden sielf, som det omliggande landet, om här anlades, antingen Ule- eller Vinne-Tryckeri. Då skulle, om ei mera, åtminstone alla de penningar, som från detta Land för trycklärster, m. m. gå till Stockholm stanna uti denna Stad. Besynnerligt och märkwärdigt är, at Ryssarna, som annars mycket handla med sina trycklärster på gränse orterna, dessa framfarna åren särdeles begärligen här uphandlade en hop Stockholmska trycklärster och dem med sig hem förde; detta gifwer anledning at hoppas en nog ymnig affättning på denna wara, om här sådant tryckeri skulle inrättas.

Herr Lagman König uti dess Lärdoms-öfningars 6 tom, pag. 35 säger, at denna Stad år 1745 fått Privilegier på en Tapet-Fabriqwe; men beklagligen är ännu til sådan Fabriqwes inrättande ingen witterlig början eller anstalt gjord.

Djefslagerier och dertil nödiga planteringars inrättning, håller jag för en stor möjlighet på denna ort.

Fisfieriens förbättrade idkande gifwer den så nära liggande salt-sjön godt tillfälle till; Och synes troligit, at, om Sjal-fisfket kunde på något fördelachtigare sätt anställas, än det nu sker af fåå Sochnar i Österbotn, och Själarna, om ei aldeles, åtminstone til en stor del utödas uti Norrbotn, så skulle fisfierierna deraf hafwa ei ringa fördel, i anseende så wäl til sina bragder, hwilcka af dessa djur sönderslitas, som och til den stora mängd fisk de förtära, hwilcken då skulle blifwa besparad.

Det uti omliggande Landet dageligen, mer och mer tiltagande Åker-bruket, hwar om uti följande widare skall handlas, lemnar denna Stad äfwen godt hopp om Spanmåls handel i framtiden.

Desja uti upprichtig wälmening af mig föreslagna sät, til förekommande af den brist, som uti denna Stad är på tjenliga näringar lemnar och recommenderar jag til wederbörandes ömma ompröfwande, och tror at sådana betractelser ei skulle illa kläda, eller anstå dem, som hafwa at göra med Stadens hushållning. Mit tycke wil, eller kan jag ei någon påtruga, utan skall hjertligen fägna mig, då antingen desja, eller andra, kanske tienligare inrättningar sätter min fosterbygd utom fruchtan för den fara, som nu synes hota.

Jag nödgas nu, i anseende til tidens och tilfälligheternas almänt bekanta inskränckta tilstånd för denna gång sluta; men skal dock ei glömma min skyldighet, at med det första fullfölja det jag mig påtagit.

G. M. M.
